Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл ноябрь 14 вторник № 268 (9036). Өртээ 2 коп.

БУР-НУҢ ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛӘӘЛЕРИ МОСКВАДА

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын өзугаар Болгария Улус Республиканың партия-чазак төлөөлери албан ужурунда найыралдыг аян-чорук кылып ноябрь 13-те Москвада чедип келген. Төлөөлерни БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живков баштап келген. Төлөөлерниң составы: БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Станко Тодоров, Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, Болгарияның чер ажылдыларының улусчу эвилелиниң секретары, Ада-чурт фронтузунуң национал Чөвүлелиниң даргазы Георгий Трайков, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Тано Цолов, БКП ТК-ның кежигүнү, даштыкы херектер министри Йетр Младенов, БКП ТК-ның кежигүнү, Пазарджик округ комитединиң бирги секретары Димитр Жулев олар.

Болгария Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң Күрүне туктары-биле шиметтинген Внуково аэродромунга Болгарияның удуртукчу ажылдакчыларын СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, М. А. Лесечко, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭ-ниң министрлери А. А. Громыко, А. А. Гречко, Н. С. Патоличев, Б. П. Бугаев, А. М. Тарасов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнү К. В. Русаков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрининң оралакчызы Н. Н. Родионов, ССРЭ-ниң БУР-да элчини В. Н. Базовский, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев, өске-даа албан кижилери уткаан.

Аэродромга уткааннар-биле кады БУР-нун Совет Эвилелинде элчини, БУР-нун партия-чазак төлөөлериниң составында кирген Стоян Гюров база турган.

Болгар өнүктер келирге, Чепсектиг Күштериниң үш янзы шериг кезектериниң хундүлел таңнылы — чадаг шериглерни, ужудукчуларны, далайжыларны чыскаалдырган.

Москваныы-биле 12 шакта реактивтиг лайнер хонупкаш, ужуражыышкын болур черже углаап чорупкан. Совет удуртукчулар самолёт чадазынын чанынга келгеш, Тодор Живковка, Болгарияның өске-даа партия, күрүне ажылдакчыларынга акы-дүңманың изиг байырын чедирген. Аалчыларга пионерлер чечектер тудускан. Хундүлел таңнылының начальниги партия-чазак төлөөлериниң удуртукчузу Тодор Живковка рапортун берген. Күрүне гимнери чангыланган.

Эштер Л. И. Брежнев биле Тодор Живков совет дайынчыларның чыскаалын эргээн. Найысылалдың ажылчы чонунуң аэродромга турган төлөөлекчилери акы-дүнма болгар улустун төлөөлериниге чүректиг ханызындан байыр чедирген. Совет-болгар найыралга, Болгарияның Коммунистиг партиязынга, болгар ажылчы чоннарга алдар болдурган йөрээлдер салган кыйгылар дыңналган.

Ужуражыышкынның байырлыг өзулалы хундүлел таңнылын эргип эткен кылаш-биле доозулган.

Тодор Живков, БУР-нун партия-чазак төлөөлериниң кежигүннери оларны уткаан совет удуртукчулар-биле кады мотоциклдерлиг хундүлел таңнылдарынга үдеткеш, аэродромдан Кремльче чорупкан. БУР-нун болгаш ССРЭ-ниң Күрүне туктары, транспарантылар-биле шиметтинген эртер оруктун бүгү дургузунда найысылалдың мун-мун чурттакчылары оларга изиг байыр чедирип турган.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛӘӘЛЕРИ ВЕНГР УЛУС РЕСПУБЛИКАГА БААР

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң болгаш Венгр Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын өзугаар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары Л. И. Брежнев баштадыр Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң партия-чазак төлөөлери Венгрияга бо чылдың ноябрьны сөөлзүредир албан ужурунда найыралдыг аян-чорук кылып баар.

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

ҮЛЕТПҮР ОН АЙЛАРДА

ССРЭ Эвилелиниң 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүзэлгелерин күүсетпишаан, республиканың үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтери он айлар иштинде улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Продукция сайгарар талазы-биле он айларның планын 103,6 хуу күүсеткен. Даалгадан ажыр 2113 муң рубльдиг янзы-бүрү продукциязын сайгарган. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге сайгарылга хемчээли 6404 муң рубльге көвүдээн.

Үлетпүрүнүң 49 бүдүрүлгезиниң 38-зи он айларның планын күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен. Ниити продукция бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле даалганы 5,5 хуу ажыр күүсеткен. Пландан ажыр 3274 муң рубльдиг продукциязын бүдүрген, азы 1971 чылдың январь-октябрь айларынга бодаарга бүдүрүлге хемчээли 11 хуу өскен болуп турар.

Он айларның планын хуусаа бетинде күүсеткениниң ачызында үлетпүр продукциязының дыка хөй санныг чугула хевирлерин: электроэнергияны, хөмүр-дашты, тудуг туйбузун, эптээр демир-бетонну, даг-дүгүн, хөм идиктерни, мал саржаан, далганны пландан ажыр алган. Бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле даалганы 104,8 хуу күүсеткен, ол өзүлде эрткен чылдың он айларында турганындан 9,6 хуу хөй.

Үлетпүр продукциязының өзүлдезиниң 85 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш чедип алганын демдеглээри чугула. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң тос айлардагы өзүлдезиниң темпизи ортумак ажыл төлевириниң темпизинден 5,9 хуу бедик болган.

Бараанныг продукцияның бот-үнезин чиигедир талазы-биле тос айларның планын күүсеткен болгаш 839 муң рубльдиг камналгазын чедип алган. Бо үениң дургузунда «Тыва даг-дүгү» комбинат, үлетпүр тудуг материалдар эргелелиниң бүдүрүлгелери, «Тыва кобальт» комбинат, «Тыва көдээ тудуг» трестиң коллективтери эки ажылдаан.

Чедиишкиннерни демдеглевишаан, бистиң республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң күрүне даалгазын күүсетпейн турарын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көөр херек. Он бүдүрүлге чери продукция сайгарар планны күүсетпээн болгаш планда көрдүнгенинден 640 муң рубль эвээш продукцияны сайгарган. Чеди бүдүрүлге чери продукция бүдүрер планны күүсетпээн болгаш 527 муң рубльдиг продукцияларын чедир бербээн.

Хөжудаңгай ажылдап турар бүдүрүлгелерге Ак-Довуракта үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, эзт комбинады, пиво заводу, «Тудуг кезектери» комбинат, Кызылдың хлеб заводу, дааранылга комбинады хамааржыр.

Республиканың 16 бүдүрүлгези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпээн, азы 437 муң рубльдиг үлетпүр продукциязын чедир бербээн. Бо талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинат, Ак-Довуракта үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, пиво заводу, Кызылдың хлеб заводу эң чавыс көргүзүглерлиг болган.

Он бүдүрүлге чери тос айлар иштинде бараанныг продукцияның бот-үнезин чиигедир даалганы күүсетпээн, азы олар продукцияның үнезин 226 муң рубльге аартаткан. Ол болза «Тудуг кезектери» комбинат, Терлиг-Хаада мөңгүн суунуң бүдүрүлгези, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары кылыр заводу тур.

Юбилейлиг чылдың күрүне планын чыл төнчүзүнге чедир ыяап-ла күүседир төлөзде хөжудаңгай ажылдыг бүдүрүлгелериң удуртукчулары, ында партия болгаш хөй-ниити организациялары бар четпестерниң чылдагаанын тодарадып, дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

ХООЧУН БҮДҮРҮЛГЕДЕ

Алгы заводу республика найысылалының эн-не хоочун, улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Үжен-дөртен чылдар бурунгаар түгле хол-биле кончуг эвээш продукцияны бүдүрүп турган завод амгы үениң чаа техниказы-биле дериттинген, янзы-бүрү хевирлиг, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар улуг бүдүрүлге алган.

Заводтун коллективи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болуп оюнга төлептиг ужуражыр база партийның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырар дээш калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, тоску беш чылдың ийиги чылының эрткен айларында бедик көргүзүглүг ажылдаан. Он айларның бүдүрүлге планы ажыр күүсеттинген. Продукция сайгарылгазының онаалгазы 104,2 хуу боттанган. Оны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле чедип алган. Заводтун ишчилери эрткен айларда пландан ажыр 2130 эжеш кидис, 9700 эжеш хөм идиктерни бүдүрүп үндүрген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 55 чыл оюнун байырлалының бүдүүзүнде заводтун цехтер, бригадалар аразында социалистиг чарыжының түннелин үндүрген, анаа идик цегиниң коллективи тиилекчи болуп, дирекцияның, партия, профэвилел организацияларының цехтер аразында шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Бо цехтин бежен ажыт ажылчыннарының хөй кезии хөрээжен ишчилер, оларның барык-ла шупгузу бүдүрүлгениң чалыпчылары. Алды бригаданың дөрту коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик аттың эдилекчилери, а ийизи ол ат дээш демисежип турар. Ылаңгыя Галина Георгиевна Вендерлых удурткан бажыңга кедер чиик идиктер кылыр чеди кижи составтыг коммунистиг күш-ажылдың бригадазы үш удаа цехте чарыштың тиилекчизи болуп келген. Ол ышкаш Антонина Ефимовна Спирина баштаан быжыкчыларның, Тамара Степановна Бекаеваның модельдиг идиктер белеткээр бригадалары база бедик көргүзүглерни чедип алгылаан, мурнакчылар болганнар.

Идик цегиниң ажыл-ишчилериниң бүдүрген продукциязының шынары экижээн, ынчангаш оон сайгарылгазы база аңаа чоннун негелдези бедээн. Цехтиң коллективиниң күш-ажылчы тиилелгелеринге ында хоочун ишчилериниң салыышкыны улуг. Заводка 25-30 чылдар ажыр ажылдаан Григорий Иванович Гавиченко, Анастасия Николаевна Охотникова, Михаил Михайлович Лемицкий болгаш өскелер-даа байлак дуржулгазын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип, боттары ам-даа үлегерчижектиг мурнакчылар болуп ажылдавышааннар.

Хоочун бүдүрүлгейниң коллективи бүгү совет улустун улуг байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур алдарлыг юбилейинге төлептиг ужуражып, тоску беш чылдың ийигизиниң планныг онаалгаларын хуусаа бетинде чедиишкиниг боттандырар дээш чогаадыкчы өзу-биле улуг күжениишкиниг ажылдан турар.

Ю. БАЙ-КАРА.

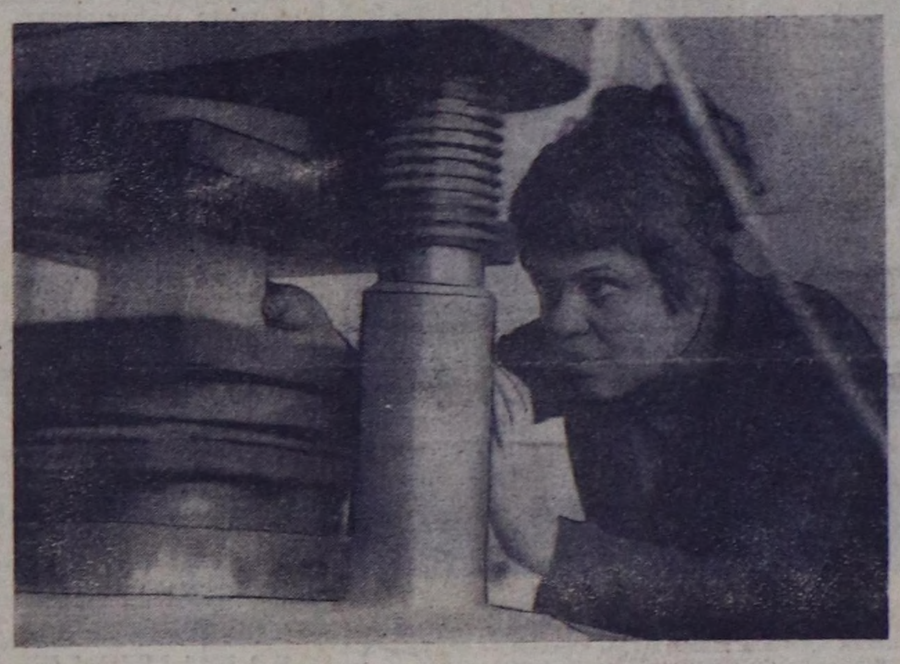

Лида Чернокондрашенко Кызылда тудуг кезектериниң комбинадында шалыпчы ажылдап турар лаборантыларның бирээзи. Ол бүдүрүлгениң төп лабораториязынга ийи чыл дургузунда үлегерлиг ажылдааш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган. Комбинаттың бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын хынап, тодарадырынга оон мергежилиниң бедээнин администрация үнелеп, шаңналдарны каш удаа тывыскан.

ЧУРУКТА: лаборант Лида Чернокондрашенко тудуг кезектери белеткээр бетоннуң аар базыышкынны шыдаар азы шыдавас бе дээрзин станокка тодарадып турар үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЭЭДИ СОРТТУГ ДАГ-ДҮГҮ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглакчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг хүзэлгелерин күүсеткенинге кириштирер соолгу тонна-тонна даг-дүгүн арыглаан. Дээди сорттуг 2300 тонна даг-дүгүн бүдүрген.

Колдуунда ажылдаарының аргазын сайзыраңгайжыдып, чаартыкчы саналдарны ажыглалга боттандырганының, үүрмектен даг-дүгү сорттаар комплекстиң күчү-шыдалдарын шиңгээдип алганының, рудадан арыглан алыр даг дүгүн ковудеткениниң ачызында бүдүрген продукция ковудээн.

Тыванның узун удазынныг даг-дүгү чурттуң барык бүгү булуңнарынче чоруп турар. даг-дүгү арыглаарларының бүдүрген продукциязын чурттуң Москва, Ленинград болгаш өске-даа хоорайларының үлетпүр бүдүрүлгелери ап турар. Үлетпүрнүң хөй-хөй адырларынга эргежок чугуза, үш муң ажыг янзы-бүрү кыдыгларны тыва даг-дүгүнден бүдүрүп турар.

(СЭТА-ның корр.).

АК-ДОВУРАК.

АНЫЯКТАР-КОЛ КҮШ

Москва делегейниң эртем конференциязы бодунуң ажылын үргулчулеп турар. Конференцияның киржикчилери база-ла аныяктарның чогуур өйү келген, чугула айтырыгларынче кол кичээгейин салып турар. Дүүн конференцияның комиссиялары хуралдаан.

Венгрияның коммунистиг аныяктар эвилелиниң ТК-зының бирги секретары Иштван Хорват Ленинчи комсомолдуң бодунуң сорулгаларын шиитпирлээри-биле чергелештир интернационалчы хүзэлгелерин база кезээде күүседип турарына хүндүткелдиин Венгрияның аныяктарының өмүвөзинден илергейлеп чугаалаан.

Профэвилелдериниң Бүгүнгидий конгрезиниң ажылчын комитединиң кежигүнү Сингх Даршан чурттуң аныяктарының мурнунга тургустунуп турар кол айтырыгларны — оларның кылыр ажыл-иштиг болган турарының, профессионал белеткелиниң, өөренириниң болгаш социал хандырылгазының айтырыгларын тодаргайлап чугаалаан.

— Бо конференцияның ССРЭ-де — Ленинниң өндүр улуг чуртунда, тиилелгелиг баштайгы социалистиг революцияның чуртунда эртип турарына онза өөрүп тур бис. Өлүм чок Ленинниң удуртулгазы-биле боттанган Октябрь революциязының тиилелгеан бүгү делегейниң улустарының хосталга демиселинге күчүлүг идигни берген—деп, Нигерияның «Аныяк бодалчылар клувунун» секретары Роберт Занбе чугаалаан.

Нигерияның төлөлекчиин совет улустун улуг чедиишкиннерлиг болганынга, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур изиг байыр чедирген.

Шотландияның Коммунистиг аныяктар эвилелиниң секретары Грегор Тэсси Компартияның удуртулгазы-биле чорудун турар, ажыл соксадышкынныг демиселге ооллар, кыстарның киржип турарын чыылганнарга тодаргайлап чугаалаан.

Коста-Риканың аныяк ажылчыннарының амыдыралы биле ажыл-ижин Хуан Сото Вилья Лобос чугаалаан.

— Ажылчын аңгының империализмге удур демиселинге аныяк ажылчыңдар улуг күш боп турар. Ынчангаш амгы үеде делегей хөгжүлдезин, пролетариаттың империализмге удур, бодунун политиктиг болгаш экономиктиг эргелерин боттандырары дээш демисели оларның сырый каттыжыышкынындан аажок хамааржыр — деп, Польшаның социалистиг аныяктар эвилелиниң кол баштаар черинин даргазы Богдан Валигурский медеглээн.

(СЭТА).

ЧАА КОМПРЕССОРЛАР

Паневежистиң автокомпрессор заводунуң шенелделер кылыр цеги аар чүүктер сөөртүр автомобильдерге ажыглаар чаа компрессорларны шенелдеге киирер дээш баштай бүдүрген. Ындыг агрегаттарны ол бүдүрүлге чери Камада улуг автозаводка бүдүрүп бээр.

Невежис хемде ол завод чаа хевирлиг автокомпрессорлар бүдүрериге белеткенип турар. Ажылдап турар цехтерде чаа автоматтыг болгаш шуштурулгалыг технология шугумнарын тургузуп турар. Автомобиль бүдүрериниң Москва, Ярославль, Минск болгаш өске-даа топтериниң тускай эртемниглери-биле дем каттыштырып турган, техниктиг документилерни төлевилеп, технология дериглерни белеткеп турар.

Бүдүрүлге черинде чаа бүдүрүлге корпузун тургускан. Аңаа күчүлүг шуткулга суугуларын, хептелге машиналарын болгаш өске-даа техниканы тургузар. Прибалтикада ол шуткулга цеги дег автоматтыг болгаш механизастаттынган бүдүрүлге чери чок. Ук цех чылда 30 муң тонна шой шуткугларны бүдүрүп турар аңаар. Массалыг бүдүрүлгениң болгаш эзилдирген демир аймаандан бүдүрер шуткулганың чаа корпузу ийи чартык гектар шөлге турар.

(СЭТА-ның корр.).

ПАНЕВЕЖИС,
Литва ССР.

ПРОФТЕХӨӨРЕДИЛГЕ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ХУРАЛЫ

Дүүн Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга республиканың профтехучилищелериниң ажылдакчылары чыглып келген. «Профтехөөредилге ажылдакчыларының Бүгү-эвилел хуралының түннели болгаш моон соңгаргы сорулгалар дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи П. Т. Киселев кылган.

Профессионал-техниктиг өөредилгеже партия болгаш чазак улуг кичээнгейин салын турарын илеткелчи айыткан. Улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларынга бедик мергежилдиг, быжыг билиглиг, бүгү тала-биле белеткеттинген ажылчыннар хөй-биле негеттинип турар. Бистиң республикада көдээниң ийи, хоорайның ийи база кооператив профтехучилище ажылдап турар. Республиканың улус ажыл-агыйынга ук өөредилге черлери 12,5 муң ажыг кадрларны белеткеп үндүрген. Оларның аразында чоннун макталын чедип алганнар кайы хөй.

Республиканың профтехөөредилге системазының базазы чыл келген тудум экижин турарын илеткелчи демдеглээн. Ылаңгыя № 3 болгаш 35 база кооператив училищелериниң базазы эки. Училищелерде өөредилгениң деңнели бедик. Ынчалза-даа кижизидилге ажылында четпестер бар. Сургуулдар чыылдазынче, оларга хүн бүрүнүң быжыг билиглерин бээринче, амгы үениң эртем-техниказының үндезининери-биле оларны чеңсеглээринче сагып салза чогуур.

Республиканың ажылчын ангызының курлавыры болур механизаторларны, тудугжуларны болгаш өске-даа мергежилдиг кадрларын өөредип кижизидерин улам экижидер дээш моон соңгаар чүү кыыза чогуурун профтехучилищелер ажылдакчылары дугурүүп чугаалашкан. Бо талазы-биле санал-онал солчулгазынга Кызылда көдээниң № 3 профтехучилищезиниң директору К. Ф. Шишигин, Ак-Довурак хоорайның № 41 профтехучилищезиниң директору П. К. Кустов база ВЛКСМ обкомунуң секретары Е. Д. Пала олар киришкен.

ДАШТЫКЫДАН чаа МЕДЭЭЛЕР

Идеология ажылының чугула сорулгалары

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП-ниң идеология ажылының сорулгаларының дугайында ук партияның ТК-зының Политбюрозунуң шиитпирлери Берлинге парлаттының үнгеп. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң программа болур шиитпирлери, ГСЧП-ниң VIII съездизиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының ажыдуцма өске-даа партиялары-ның съездилериниң шиитпирлери чедиишкиниг күүсеттинип турар. Ол шиитпирлер социализм тургузуушкунун чаа-чаа улуг хемчээлдерлиг, улам улуг перспективалардыг болурунга чедирген.

ГСЧП-ниң съездизиниң салган сорулгаларын чедиишкиниг болгаш бүрүн күүседир арганы бээр кылдыр бүгү партияны, республиканың ажылчын аңгызын, бүгү ажылчы чоннун марксизм-ленинизмниң идеялары-биле чеңсеглээри ГСЧП-ниң идеология ажылының даймчы программазы боп турар.

Делегейде революстуг демиселге, кижи төрелгетеннин деңнилгезинге ССРЭ-ниң мурнакчы рольдуун кижи бүгүдезиниң утаан, чүрээнге сиңиктир тайылбырлаарын, Совет чуртка ынак, В. И. Ленинниң тургусканы СЭКП-ниң, Совет күрүнениң өндүр улуг сорулгаларын, бүгү делегейге төөгүлүг чедиишкиннерин хүндүлээр кылдыр кижи бүрүзүн кижизидерин ГСЧП ТК-ның Политбюрозу онза чугулалап демдеглеп тур деп, ол шиитпирде айыткан. Тайбың, демократия болгаш социализм дээш чартык чүс чылдан ажыг үе дургузунда демиселге кол күш боп келген СЭКП-ни, ССРЭ-ни үнелеп көөрү марксизм-ленинизмге ажылчын аңгыга, оон төөгүлүг сорулгазынга бистиң партиявыстың шынчызын шылгап көөрүнүң кол барымдаазы болур деп, шиитпирде чугаалаан.

Империализм-биле болгаш идеологияга оон илереп келир бүгү хевирлери-биле демиселжирге бүгү агитация-пропаганда ажылынын кол утка-шынары болур. ГСЧП ТК-ның Политбюрозу аңаа холбаштыр ол демиселдиң эртем өзугаар тургустунган, шиитпирлиг үндезинин империализм дугайында ленинчи өөредиг, делегейниң коммунистиг, ажылчын партияларының 1969 чылдың Москвага болган Чөвүлел хуралының документилери болур деп чүвени демдеглээн, империализмниң реаксылыг, кижи коор хөөн чогүн доктаамал сойгалаарын онза чугула деп демдеглеп тур деп, шиитпирде оон ыңай чугаалаан.

Шуут-ла улуг күрүнезирек шовинизм болу берген маоизмниң антиленинчи, антисоветчи мөзүлүүн база сойгалаары идеология демиселинге эргежок чугула. Маоизм марксизм-ленинизмниң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ниити шугумунуң, социализм, коммунизм тургузуушкунунуң дайзыны. Маоизм делегейниң коммунистиг шимчээшкинин чарыдырар сорулгалыг, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң сорулгаларынга өскерликчи боп, империалистиг күштер-биле ажыт-чажыт суучээлежип турар деп, ГСЧП ТК-ның Политбюрозу айыткан. ГСЧП ТК-ның Политбюрозу маоизмни идеология талазы-биле сойгалаарын империализмге удур демиселге бүгү революстуг күштериниң чаңгыс эвин быжыглаарының чугула негелдези дээн.

Идеология ажылы — партия ажылының кол өзээ болгаш кол утка-шынары деп демдеглээн, ГСЧП ТК-ның Политбюрозу аңаа холбаштыр агитация-пропаганда ажылын организастаарынга, ону удуртуурунга СЭКП-нин улуг дурзулгазын ажыглаарын онза чугула деп айыткан.

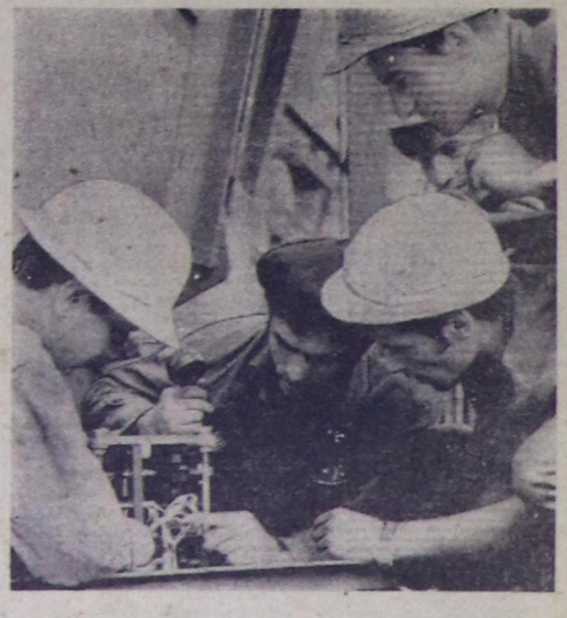

Болгарияның үлетпүрүнүң чоргаралы — Кремиковтун металлургия комбинадын доктаамал тудуг дээр. Ам ында үлетпүрүнүң улуг-улуг хөй объектилерин Совет Эвилелиниң акы-дүнма дузаламчызы-биле тудуп турар.

ЧУРУКТА: дериглер эптеп турары.

Централфото — СЭТА-ның фотозу.

БЕЛЕТКЕЛДИ ЭКИЖИДЕР

Чуртта капитал тудугну экижидериниң болгаш капитал салыышкынарының ажыктыын бедидериниң чугула аргазы болза, тудуг-монтаж организацияларын планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа системаларынче шилчидери болур деп партияның XXIV съездиниң документилериниде айытканы. Чаа системаже тудуг организацияларын бо беш чылда бүрүү-биле шилчидери көрүүнген. Ынчангаш чурттуң булун бүрүзүнде тудуг организациялары ажылагай чорудулгазының чаа аргазынче шилчип, реформаның боттуун бадыткан турар. Ам үеде Совет Эвилелинде 550 организация, азы ниити санның 21 хуузу планнаашкынының чаа системазын ёзугаар ажылдап турар. Оларга тудуг-монтаж ажылдарының ниити хемчээлиниң 25 хуузу онаажып турар.

Чаа чурум ёзугаар ажылдап турар тудуг организацияларының ажыл-агыйжы, сан байдалдары ниитизи-биле эки болуп турарын айтыры чугуза. Бо чылдың бирги чартыында кереэлиг ажылдарны боттандырарының планын 102 хуу, чурттаага бажыңнарын ажылдага кинерениң планын 104 хуу, орулга алырының —102,5 хуу күүсеткен. Олар талың фондузун кампан алыр талазы-биле үлегерлиг ажылдаан.

Ол-ла үениң түңнелериндең алырга, чаа системаже шилчивээн организацияларның сан-экономиктиг көргүзүглери, программа күүседези ацаа четпес болган. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң планы күүсеттинген-даа болза, объектилерни ажыглага кинерениң, орулга алырының программазы күүсеттинмээн. Оон безин алырга тудугну чаа система ёзугаар организастаары, чорудары чугула сорулга болурдур.

Чаа системаны шингээдиринге кол чүүлдер болза тудуг трестери болгаш эргелелдер капитал салыышкынарын ажыктыг ажыглаары, объектилерни кыска хуусаада туткаш, ацаа үндүрген чаргыдалдарны дарый эгидериниң аргазын тургузары, тудугнуң шынарын бедидери, бот-үнезин чингедири чергелиг чугула айтырыглар болур. Бо бүгүнү үедип алыр төлээде, тудугта күш-ажылды организастаарын экижидери болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери пегеттинер.

Чаа системаже шилчээн коллективтериниң дуржулгазындан алырга, бүдүрүлге фондуларының ажыглалын экижидеринче, орулганың деңнелин бедидеринче база ажыл төлевирин сайзырацгайжыдарынче кичээнгей күштелир. Оон уламындан тудуг бүдүрүлгезиниң ажыктыы улам бедипр.

Амыдыралчы бижыг бадыткалды алган бо системаже бистиң республиканың тудуг организацияларын келир чылдан эгелеп шилчидерин планнаан. Ынчангаш бо чугула, улуг хөрөкке баш удур бүгү тала-биле белеткенири, ажылчорудулганы планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа чурумун ёзугаар чорударынче чоорту шилчиири чугула. Чаа система чүгле планнаашкынны сайзырацгайжыдары-биле кызыгаарлаттынмас болгай. Оон материалдыг идиг бериишкинни күштелдирер кезээн чогумчалыы-биле боттандырар төлээде ажыл-агыйның экономиказын улам бижыглаары, ботүнеин чингедип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, оон күсели-биле фондулар тургузар орулганы алыры чугула.

Республиканың тудуг-монтаж организациялары планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа системазын ёзугаар ажылдаарынга ам-даа кошкак белеткенип турар. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва тудуг» чергелиг трестериниң боттарының эргелелинде ук шилчиишкинче белеткенириниң чамдык организас-техниктиг хемчеглерин ажылдап кылган-даа болза, тудугнуң эге организацияларында белеткел ажылдары кошкак. Ону тудуг организацияларының бо чылдың эрткен айларында кереэлиг ажылдар кылганының план күүселдези-ле көргүзүптер.

Кереэ ёзугаар ажылдаар 28 тудуг организациязындан эрткен төс айларда 15 организация планны күүсеткен, 34 коллективтен бодунуң күжүбиле тудуг-монтаж ажылдарының программазын 21 организация күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылдарында бир кижиге онааштыр ажылдап кылыышкын ам-даа чавыс, оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы чүгле 95,8 хуу четкен. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 428 муң рубльге аартаан. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва тудуг» трестер, «Тыва көдээ тудуг» трестиң Каа-Хемде септелгетудуг участогу тудугнуң ботүнезин чингедир дээш боттуг хемчеглер алыр үе келген.

Кол фондуларны ажыглалга кинерениң деңнели база чавыс болуп турар дээрзин республикада материал-техниктиг хандырылгазы бижыг, ажылчын күш четчеттинген «Кызыл тудуг» эргелелиниң байдалындан көргүзүп болур. Тоо айларда эргелел чурттага бажыңнарын ажыглалга кинерениң планын 29,3 хуу күүсеткен.

Чаа системаже шилчиринге белеткел ажылдарын бүгү тудуг организацияларынга калбартыры — соңгаарлаттынмас сорулга. Ону партия, профэвилел организациялары, бүдүрүлге-техниктиг кылдистер, планнакчылар, экономистер хүн бүрүнүң кичээнгейинге тургузары чугула. Ындыг турбуже бистиң дыка хөй тудуг организацияларывыста белеткелдиң организастехниктиг ажылдарын багай организастаан. Автомобиль орудтарын тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелелиниң организацияларында бо талазы-биле барык-ла кандыг-даа хемчег алдынмайын турар. Орукчуларның чедир кылбайын турар ажылдары ам-даа хөй дээрзи билдингир.

«Тыва көдээ тудуг» трест бо чылдан эгелеп санажылганың мөөнүзүн аргазынче шилчээн, чаа система ёзугаар ажылдаарынга белеткелди чорудуп турза-даа тудугнуң бот-үнезин чингедириниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планнарын күүсеткейин турар. Бо көргүзүглерни экижидериниң курлавырлары хөй. Оларны ажыглаарынче ажыл-ишчилериниң кичээнгейин мөөнүзүн негеттинин турар.

Реформаны боттандырарынга белеткенишаан, тудуг организациялары-биле Тудуг банкызының ажыл-агыйжы харылзаларын улам бижыглаары чугула. Бо талазы-биле Бай-Хаакта № 585 КМК-биле тудуг объектилерни банк чөлзиниң күсели-биле тударының шенелдезин кылыр деп дутурушкан. Ол чорук объектини дүрген тудуп доозаш, чагыкчыга дарый дужаарынга идигни бээр. Объектини чагыкчы хүлээп алгаш, оон тудуунуң өртээн төлээр апаар. Ол дээрге таарымчалыг харылзаа дээрзин ындыг системаже шилчээн коллективтер шиң дуржулгазы бадыткаан.

Тудугну кыска хуусаада бедик шынарлыг чорударының бир магадылалы болза, бүдүрүлге чорудулгазынга мурнакчы дуржулганы болгаш күш-ажылдың депшилгелиг аргаларын шингээдири болур.

Бо талазы-биле чуртта магалыг эгелээшкинни - Москва чоогунуң Зеленогорскиде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. А. Злобиниң удуртканы бот-орулга-чарыллыг бригада кылган. Ону СЭКП ТК эки эгелээшкин деп чүүлдүгүүнгеп, ону ажылагыйларга шингээдири чугула. Комплекстиг бригадаларны тургузуп, оларның күш-ажылың эки организастаарынга таарымчалыг байдалды хандырары, харыысалганы бедидери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери-биле бүгү курлавырларны ажыглаарынга идиглиг. Од арга тудугнуң хуусаазын кызырарынга, капитал салыышкынарын ажыктыг ажыглаарынга улут курлавыр болу берген. Злобин аргаазы-биле ажылдаарын чедип алыр дээш тудуг организацияларында партия, профэвилел, комсомол организациялары ёзулуг мобилизакчы, организакчы рольдуг болур ужурлуг. Чаа системаже шилчиринге белеткелдиң бир сорулгазы болза мурнакчы дуржулганы бүгү тудугжуларның ортузунга непереткен турары болур.

М. СИРОТИН,

Тудуг банкызының республика конторазының эргелекчизиниң оралакчызы.

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУЛАР

Тес-Хемде «Чодураа» колхозтуң мурнакчыларының саны чыл келген тудум көвүдеп турар. Сөөлгү үеде ында № 3 бригаданың хойжузу Адыш Адышаа базе оларның аразында кирген. Ол хой ажылынга элээн каш чылдарда ажылдаан. Хойжунуң идегелдиг дузалакчызы — оон кадайы, хөй уруг-дарыглыг ие — Долума Содаковна Иргит. Кызымак ишчи өг-бүле эрткен чылын үүс төрүүр хойдан 91 хураганны камгалап ап, бир хойданна 3,2 килограмм дүктү кыргып алган. Малчыннар бо кыштаглаашкынга ыяк белеткенип, келир чылын үүс баштан 100 хураганны алыр дээш ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Д. С. Иргит.

Чооду Хуурай-оолдуң ат-сураа районга шагда-ла тараан. Ол—Тес-Хемниң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Хой ажылынга он алды чыл иштинде ажылдап келгеш, коммунист малчын хөй арга-дуржулганы шингээдип алган. Ол арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип турар. Кыштаглаакшынга чылдың-на хынамчалыг белеткенип, четчир мал чемин кыштаанга чедирип ап чаңчыккан. «Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирери—хой ажылында эң-не кол чүүл» деп, малчын санап турар. Бир эвес бо чылын үүс хойданна 105 хураганны ап, дүк планын күүседип алган болза, келир чылын оон бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Ч. Хуурай-оол.

А. ДЕМБРЕЛЬДИН фотолары.

ЧОННУҢ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНГА

— Чоннуң амыдыралының деңнелин улам ыңай бедидери садыг черлеринге негелдени күштелдиргенинден база кол хамааржыр. Канчаар ажылдап турар силер?—деп, Кызыл-садыгның «Саян» универмагының директору Галина Филипповна Кузнецовадан айтырдывыс.

— Улуг Октябрьның 55 чыл оюнуң байырлалын багай эвес көргүзүг-биле утнудувус — дээш, ол уламчылады.—Бо чылдың октябрь айда бараан саарылгазының планын 109,6 хуу күүсеткен болгаш чыл планын күүседиринге бар аргаларны ажыглап турар бис. Бо сорулга-биле садыгны организастаарының методун болгаш культуразын доктаамал сайзырацгайжыдар, боттарының хүлээлгезин чогаадыкчы ёзу-биле көөр дээш социалистиг чарышты тус-тус кылдистер аразында организастаан. Чарыштың негелделерин күүседип келген мурнакчылар хөй. Ылаңгыя Г. Г. Лукьянова эргелекчилээн парфюмерия, бараанын садар база Л. А. Жильцова эргелекчилээн эр улус идиктери садар кылдистер эки түңнелдерлиг ажылдаан. Ында садыгжылар планныг онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип, садып алыкчыларны культурлуг, эвилең-эллек хандырып турар. Коллективтиң чедиишкининге хөй мурнакчылар үлүүн киирген. Садыгжылардан хөрөөженнериң белен хевин садар кылдисте Клара Шоюнчап, парфюмерия барааннарының кылдизинде Дина Кара-оол ышкаш аныяк эштерни маңаа адап болур— деп, директор тайылбырлады.

Шынап-ла садыгны организастаарын экижидер, оон чаа арга-дуржулгазын нептередир дээш бо коллективтиң кылган ажылы хөй. Эр болгаш хөрөөжен улустар хеви садар кылдистерни чайын алгыдып, таарымчалыг кылдыр эде дерээн. Садып алыкчылар ам аңаа баргаш, барааннарны боттары хөй үе-шак чарыгдавайн шилип ап, кассага өртээн төлеп берип турар. Универмагтың кожазында бажыңда тренотаж кылыглар болгаш бөрттер садар кылдисти тургускан. Садып алыкчыларның хандырылгазын экижидер дээш пос быжар черни организастаан. Ында тускай мастер ажылдап турар. А бир эвес садып алыкчы тонну азы кандыг-бир хепти садып алырга, ол узун болза, аңаа дуза чедирип, ону таарыштыр халаска даарап бээр мастер база бар.

Бо чылын универмагтың коллективи ай санында 3—4 хире удаа делгелге-садыгларны эрттирген. Ажылчы чоннарны таарымчалыг хандырары-биле хоорайга организастаан базаарларга, ярмаркаларга олар 30 хире удаа киришнен.

«Саян» универмагында ам 13 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 3 кылдис коммунистиг күш-ажыл коллективи деп бедик ат дээш демисежип турар. Олар боттарының мурнакчы үлегерин коллективтиң кежигүннеринге көргүспүшаан, магазинде бүгү ажылды чоннуң хандырылгазының культуразын экижидер кол сорулгага баваалгадып турар.

В. МААДЫР.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

ГРУЗИН ССР. Батуминиң электротехника заводу — Аджарияның аныяк бүдүрүлге чери. Оон бүдүрүп турар электрокарлары биле электротергежигештери улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырларында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Завод бо чылын ЭТ-2040 электротергежигештерни бүдүрүп эгелей берген. Ол чаа продукция чуртка дораан сурагжый берген. Чоокта чаа ацаа Күрүпениң шынар демдээн тывыскан.

Заводтуң чедиишкини —хөй националдыг коллективтиң, хамыктың мурнунда заводтуң коммунистериниң чедиишкини болуп турар.

Эң эки, идепкейлиг коммунистерни цехтериниң партия организацияларының удуртукчуларынга соңгаан. ССРЭ-ниң тургүстүнганының 50 чыл оюнга алдар боллурган социалистиг чарышка механика цеги эң эки диртип турар. Цехтың коммунистериниң улуг ачы-хавыяазы ол болган.

ЧУРУКТА: механика цегиниң фрезеровщиги коммунист Бахва Чкония (солагай талада пйнгизи) — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады. Механика цегиниң коллективи бешь хүннүң ажыл онаалдазын —дорт хүн күүседир лозуңнуг ажылдап турар. Ол эгелээшкинни Бахва Чкония кылган. Мокваже Дээди Советтиң сессиязынга баар дээш чоруптарда, Бахва Чкония сентябрьның ай онаалдазын 15 хүн дургузунда күүседип каанын айыткаан.

Н. АНАСТАСЬЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

МЕХАНИК-ДИСПЕТЧЕР

Танов Бүрбүжап Кызылга чолаачылар курузун дооскаш, торээн сууру Ак-Туругга 7 чыл ажыр чолаачылап келген. Танов өл үениң дургузунда ажылынга кызымаккай болгаш биче сеткилдиг чоруубиле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Оон башкарган машиназы үрелип, ажылга шаптык ужураштырган таварылгалар чогун эш-ооруу бе-зин мактап чугаалажырлар. Мурнакчы чолаачының эрткен чүс-чүс километрлери, соорткен муц-муң топпа чүгү—оон торээн черинин чаагайжып, хогжүүрүнге салган үлүг-хуузу болуп турар.

Ажыл-ишке бердинген, ак сеткилдиг чолаачыны чоокта чаа «Ак-Туруг» совхозтуң механик-диспетчериниге эш-ооруу улуг идегел-биле соңгаан. Механик-диспетчер ацаа көргүскен идегелди сеткилсагыжының ханызындан күүседип турар. Машиналарны ажылдарга хуваап, үрелген машиналарны септээри дээш ажыл-ла хөй. Ол бүгүге Т. Бүрбүжап четтигин, чолаачылар аразынга организакчы чоруун көргүзүп келген.

Н. АРТЫНА.

ДУЗА

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга ол-ла совхозтуң контора ажылдакчылары, кодээ Советтиң, партия райкомунуң ажылдакчылары шефтээн. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы бо чылын кыштаглаашкынга четпес белеткенген. Ынчангаш бо шефти организастааны ол. Шефке келгеннер ферманың бызаа кажаазын чугайлап, оон иштинде өдекти үндүрүп, шалазын чуурунга идепкейлиг ажылдаанар. Шефке Доңгак Оюмаа, Даваа Дүүкей, Александра Сапмай эки ажылдаанар.

Районнуң дээре пропагандистериниң бирээзи Пельчир Саян ферманың кызылбулуңун дериринге идепкейлиг киржип, лозуңнарны, плакаттарны коруштуг, чараш кылдыр бижип берген.

Т. НУРСАТ.

ЭРТЕМДЕННЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Президиуму ноябрь 9-та академиктер И. М. Губкин болгаш А. Ф. Иоффе аттыг шаңналдарны нефть геологиязының болгаш физиказының талазы-биле эң чугула эртем ажылдары дээш шылгараанарга тывыскан.

Курскиниң магнит аномалиязының ажыдыкчыларының бирээзи - академик И. М. Губкин аттыг шаңналды химия эртемниниң доктору В. А. Соколовка (мочээн соонда) «Бойдус газтарының геохимиязы» деп эртем ажылы дээш тывыскан.

Ол ажылда коемостуң, черниң болгаш оон атмосферазының газтарын хөй чылдарда шинчилээн түңнелдерни анализтеп сайгарган. Эң ылаңгыя нефтилиг болгаш газтыг черлериниң газтарының тыптырының болгаш улам ковүдеп, сайзыраарының айтырыгларынче ында онза кичээнгей салып турар. Черниң каттарының тудушкан аайы-биле нефтиниң болгаш газтың девискээрлер аайы-биле болук-болук кылдыр тыптырының дугайында эртемденниң кылган түңнели эртем болгаш практика талазы-биле улуг сонуургалды болдурган. Авторнуң ол ажыдыышкыны нефтиниң болгаш газты чаңгыс угшиги барымдаалап шинчилеп тывар арганы берип турар.

Академик А. Ф. Иоффе аттыг шаңналды физика-математика эртемниниң доктору А. Р. Регельге суук чүүлдүң электрон дамчыдар аргаларын шинчилээн дуржулгалары дээш тывыскан.

Ол эртемденниң ажылы чартык дамчыдыкчылар болгаш кадыг чүүлдер дугайында эртемге чаа чүүл бооп турар. Бо ажыл суук дамчыдыкчыларның база барын бадыткаан.

КОЛХОЗТУҢ КЫШТАГЛАРЫНДА

Каа-Хем районнуң «Тиделге» колхозунуң экономизи эш Бортниковтуң «Шынның» корреспондентизинге дыныатканы болза:

— Бистиң девискээривисте амгы үеде хар өрте чаттан, аажок улуг болуп турар. Ол чорук мал кыштаглаашкынынга чамдык бергедээшкиннерни таварыштырган. Чүге дээрге, оон ылыг байлалы саар инекти болгаш төрүүр хойну тургузу азыраарынче кирерин залаштырган. 500 ажыг инек, 400 хире бызааны, 3300 хойну колдуунда азыраан эгелээн. Ынчалза-даа ол чорук бисти дүвүреттейн турар. Мал чеми бисте четчир. Бо чылын 3000 тонна сигенни, 10700 тонна силосту белеткээн, концентраттаа норма ёзугаар долузубиле бар.

Хой январь айда төрүп эгелээрин болзарга, ону амыгаалтан эгелеп чеңгерери ажыктыг дээрзи билдингир. Инектиң деңгели база шыырак.

Бо хүннерде бога мал болгаш хой кыштагларынче чемни чеңиргилээн. Кажаалар септелгези ам дооступ турар.

Колхоз эрткен чылын дуржулгазын ажыглап, 700 баш моллурга болгаш шарыжыктарның ийи козаның тараа шөлдерининг ажааваан саванарынга каларар деп шинтпиилээн.

Хойнун он бир козаннарында 7800 мал бар. Оларның чеди козаның катарчылары суурларда доктаамал чурттап, ийи эллчеглиг ажылче шилчээн. Ол дээрге, малчыннар аңгайынга сагыш салыышкынның бир херечизиир.

Кыштаглаашкынны агаарбойтуктуг берге байталынга эгелезивиссе-даа, ол эки эртер дээрзинге бузуредиг бис —деп, эш Бортников түңнелинде чугаалаан.

ЧАМДЫК ТҮҢНЕЛДЕР

Таңдының ажыл-агыйларының мал ажылындан алыр продуктуларны бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле чылдың эрткен тос айларында социалистиг чарыжының түңнелдери өөрүнүг болган. Ол талазы-биле районнар аразында чарышка таңдыжылар тиилекчи болуп үнген болгаш СЭКП Тыва өбкомунуң, Министрлер Чөвүлелинин, облпрофчөвүлеллиг шилчиир Кызыл тутунуң эдилекчизи болу бергеннер. Мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин болгаш планныг онаалдаларын ажыр күүседип турары-биле кады районнуң ажылагыйлары ол продуктуларның шынарынче онза кичээнгей салып турар. Чижээ, эзт угланыышкынныг «Россия» совхозтуң саткан малының 92,7 хуузу ортумак болгаш ортумактан өрү деңгиллелиг болган. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы каш чыл улаштыр эзтке дужаары-биле семис болгаш немелде дензизи улуг аныяк малды дужаан турар. Бо чылын арткен үезинде саткан 417 баш мыйыстыг бога малының бирээзинде онааштыр ортумак дензи 350 кг ажыг болган.

«Межегей» совхозтуң бо чылын эзтке дужаган 487 баш бога малының бирээзинин ортумак дензизи 355 кг, а 350 килограммдан ажып турар дензилиг моллургалар бүгү дужааган малдың 25,6 хуузу болуп турар. Ол ышкаш «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң саткан малының дириг дензизи база бедик болуп турар.

Дензизи аар, эки шынарлыг малды садар чоруктуң тургуступуп келцени ажыл-агыйларны специализастаар талазы-биле план ёзугаар улуг ажылды кылып чорутканындан, симменталь уксаалыг инектер-биле эзт угланыышкынныг бугаларны чогумчалыг эдериштиргениниң ачызында чезип алынган. Оон-биле чергелештир бызааларны 7—8 айлыынга чедир сүла эмзиреринин аргазын ажыглап, ол бызааларны түрген семиртириниң болгаш чемин эртемге үндезилээн элбек рацион ёзугаар чорутканында, чайгы одарладыышкынны шын организастаанындан болуп турар.

Районнуң дыка хөй ажыл-агыйларында аныяк малды бүдүн чылда немелде дензилиг болур кылдыр азыраарын боттандырып турар. Чижээ, «Межегей» совхозта кадарчылар Ооржак Доржу биле Оюн Чаш-оол боттарынга быжыглаан малының хонукта бирээзинден-не тус-тузунда 602 болгаш 695 грамм немелде дензини ап келген. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының кадарчылары Михаил Бабкин, Николай Усков, Александр Беспалов, Владимир Вакулин хонукта-ла 770—780 грамм чедир немелде дензини ап турары эки. «Революцияның чалбыыжы» колхозта бызаа ажаакчызы Бумба Саанчык бызааларны сула эмзирип семиртип тургаш, хонукта-ла бирээзинге онааштыр 770 грамм немелде дензини ап турар. Ындыг чедиишкинниг ажылдап турарлар бисте эвээш эвес.

Районнуң чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында эрте төрүттүнген хураганнарны семиртилгеге тургускаш, ол-ла чылын садар арганы чедиишкинниг ажыглап турар. Чижээ. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының малчыннары 4268 баш шээр маллың 2450-ин бир хойнун-на ортумак дензизи 33 кг кылдыр күрүнеге саткан. «Революцияның чалбыыжы» колхозтан кирген 695 баш ындыг маллың ортумак дириг дензизи 30 кг болган.

Сүттүн чаа күрүне стандартынче (ГОСТ) шилчиир талазы-биле ап чоруткан ажылларның түңнелинде сүт-бараан фермаларында санитарлыг байдал, сүттү соолары болгаш ону оске бок-сактан арыглаары дыка экижээнин демдеглээр херек. Сүт шүүр болгаш ону кудар саваларны чуур база дезинфексилээр херекселдер-биле фермалар үзүктел чок хандыртының турар апарган. Фермаларның улуг кезиинде саанчыларның саттан сүлүнүң шынарын база ол сүттү заводтарже чорударда арыын тодарадыр сүт лабораториялары бар. Ол бүгү күрүнеге киирип турар сүттүн шынарын дыка бедидер арганы берип турар. Сүттүн шынарын экижиткениниң ачызында ажыл-агыйларның оон ап турар орулгазы дыка өскен.

Ылаңгыя бо талазы-биле «Революцияның чалбыыжы» колхозтун, «Межегей» совхозтун, Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дужааган сүдү дыка эки шынарлыг болгулаан. Ол ажыл-агыйлар сүттү дорт дужаарынче шилчиир аргалыг болуп турар. Ындыг турбуже Кызылдың сүт заводу ол айтырыгны ам таптыг-ла чартык чыл хире узамдыктырып келген.

Күрүнеге дужаап турар продукцияның шынары экижээни-биле кады оон бүдүрүп үндүрүүшкүнү база көвүдээн. Эрткен чылга деннээрге эзт бүдүрери 5, сүттүү—2,3, дүктүү — 5,8 хуу өскен. Ол-ла үеде эзт садары 16,5, дүктүү—10,2 хуу улгаткан.

Ынчалза-даа районнуң чамдык ажыл-агыйларында бараанның сүттүн шынары кулу болуп артпышаан. Районда ниитизи-биле ол 79,8 хуу, а чамдык ажыл-агыйларда оон-даа куду болуп турары дүвүренчиг. Ол дээрге колхозтар болгаш совхозтарда сүттү ажыл-агыйның бодунга хереглээринге чарыгдал улгадып, бызаа чемгеррде сүттүн үчёдүн чогуур деннелге тургуспаанында болуп турар. Сүттү бызааларга бээриниң схемазын чүгле «Межегей» совхоз биле «Революцияның чалбыыжы» колхозта чүгээр тургускан, а арткан ажыл-агыйларда сүт-биле бызаа чемгерериниң майынын орта тургуспайн, чүү-кара кылып турары четпес. Мындыг чорук-тун уржуу-биле колхозтар болгаш совхозтарның сүт садары эрткен чылдыындан өспейн келген.

Районнуң ажыл-агыйлары ССР Эвилелинин тургуступганының 50 чылын чедиишкинниг уткуур дээш, социалистиг чарышты улам калбартпышаан, күженишкинниг ажылдап турар.

Л. МАСЛЕННИКОВ,

Таңды районда көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле куринспектор.

АНГАРАНЫҢ КҮЧҮТЕННЕРИ

ГИДРОСТАНЦИЯЛАР

Чөөн Сибирьде Ангара комплексизи — бо дээрге чүгле төлевилел эвес, харын ажылдап турар гидроэлектростанциялар, үлетүр бүдүрүлгелери, транспорт магистралдары, хоорайлар-дыр. Беш ГЭС-тин дөртү кайызы-даа дөрт-беш миллион киловатт күчүлүг, оларның чылда нинти бүдүрүп үндүрери чүс миллиард хире киловатт-шак.

Бо хөй бе азы эвээш бе? Американың Каттышкан Штаттарында болгаш Канадада бехи энергежилдиг тывынгыр инженерлер эвээш эвес. Ынчала-даа ол черлерде Ангарада ышкаш элээн каш күчүлүг станциялар тургузып болгу дег ындыг хем чок.

«Арыг ангар» уксаалыг дөрт гидростанциялар бар: Иркутскиниң, Братскиниң, Усть-Илимниң, Богучанның.

— Бедик вольтулуг дамчыдылга шугуму-биле чаңгыс кылдыр каттыштырган кайгамчык улуг энергетика системазы Чөөн Сибирьниң делгемнеринде тыптып кээп турар — деп, «Гидропроект» институтунуң директору Дмитрий Юринов чугаалап турар. Иркутскиниң гидроэлектростанциязына совет инженерлер тудугунуң чаа идеяларын болгаш аргаларын шенеп көргени дуржулга шөлү хевирлиг болуп турар, ынчаарга Сибирьнин беш миллион киловатт күчүлүг, баштайгы күчүтени — Братскиниң электри станциязы — Төп Сибирьниң каттышкан энергия системазынче электри энергиязын берип турар.

БРАТСК ГЭС

Красноярск (күчүзү алды миллион киловатт) болгаш Братск ГЭС-тери делегейде эң улуг беш гидроэлектростанциялар-ның иштинден ийиги черни эзлеп турар. Оон дараазында Волгада ийи гидроэлектростанциялар болгаш Американың Грэнд-Кули деп станциязы чоруп турар. Баштайгы агрегадын ажыглалга киирген хүнүнден эгелээш эрткен он чыл иштинде Братск гидроэлектростанциязы чүс алдан миллиард киловатт-шак энергияны берген.

Сибирьниң бо гидроэлектростанциязының онза чүвези болза, энергиязының кайгамчык чиик өртектиг болуп турары болур: чүс киловатт-шактың өртээ беш бүдүн, чартык көпеек!

Братск ГЭС-тин салдары миллион ажыг дөрбелчин километр черде тарап нептерээн. Ол ГЭС-тиң ачызы-биле кижи кылган хөлдүң эриинде алюминий бүдүрер заводтуг база улуг ыяш-үлетпүр комплекстиг чаагайжыды туттунган Братск хоорай өзүп сайзыраан. Оон ырак эвес черде Жельногорск-Илимский деп аныяк хоорай болгаш Коршуновскиниң даг-болбаазырадылга комбинады база тургустунган. Братск ГЭС тоску беш чылда (1971—1975) чүс үжен миллиард киловатт-шак электри энергиязын бүдүрүп үндүрер, ол болза эрткен үеде бүдүргениниң он хуу хөй болуп турары ол.

ТОЛСТЫЙ МЫСТЫҢ ГИДРОБЕЛДИРИ

Ам, кажан Братск биле Усть-Илимскиниң аразында тулааларны болгаш тайғаны өттүр автомашина чоруур чазаглыг орукту кылыпканда, кажан, улуг транссибирь демир-орук магистралында Хребтовая деп станция-биле аныяк хоорай Усть-Илимск аразында демир-орукту салыпканда, кажан хамааты авиацияның лайнерлери ол аразынга ыңай-бээр доктаамал ужуп турар апарганда чүгле кара чаңгыс, ындыг-ла улуг идегел чок артып калган орук — ак-көк хемниң уну болуп турар.

Бо чылын хемниң унун боор моондакка чүс-чүс муң дөрбелчин метр бетонну салыр. Моондактан өрү суунуң кыры муң сес чүс дөрбелчин километр Усть-Илимниң делгем хөлү чаттыла бээр.

Оөн оң талакы эриинге ГЭС-тин моондак чаныны бажыны туттунар. Машина залынга кайызы-даа ийи чүс дөртен муң киловатт күчүлүг он сес турбиналар чыскаалдыр туруптарлар. Баштайгы он агрегаттар бо беш чылда-ла үлетпүрге энергиязын бере бээр.

Хоорайның чоок кавызында дерип тургузуп турар үлетпүр болгаш ыяш-химия комплексилерин ГЭС энергия-биле четчири-биле хандырар, а артык энергияны Төп Сибирьниң энергия системазынче дамчыдар.

БОГУЧАН ХЕМ

Ангараның үш күчүтеннериниң санынга хемниң адакы кезиинге хамааржыр Богучаннар кирип турар.

Богучан гидробелдирин корабльдерни болгаш Ангараның хадыңындан кылган салдарны ыңай-бээр эжиндирер херексел-биле дериир деп төлевилекчилер (төлевилелдиң көл инженери Евгений Блонд) бодап турарлар. Амгы үеде ужарлар, сыык чалдар бар болуп турары-биле он-он километр черлерде пароход оруу чок болуп турар Байкал хөл биле Енисейниң аразынга суг уну аажок терен апаар. Амдыызында сыык суглуг адырлаң пароходтар база чоруп турар.

Ангара хемниң бүгү уну 2000 чыл үезинде күчүлүг транспорт оруу апаар, ынчангаш кижиге чагырткан хем чүүк, пассажирлер сөөртүрүнүң болгаш туризмниң эптиг оруу болу бээр.

Богучанның гидроэлектростанциязының күчүзү дөрт миллион киловатт болур. Ангараның дөрт ГЭС-теринин күчүзүн каттыштырар болза барык он беш миллион киловатт болур.

БАЙЛАКТЫГ ОРАН

Богучан хемден кудулдур база элээн каш бичии хемнер агып чыдар, оларның улуу-ла Тасеево хем. Төлевилекчилер бүгү-ле чүве шиитпирлеттине берген деп бодап турганнар: Енисейде шилип алганы Абалаковск адыр (Ангара хемниң аксының адаа чарыында) чеди миллион киловатт күчүлүг ийи хемнің каттышкан унунда Енисей ГЭС-ти хүлээп алыр ужурлуг турган.

Ындыг болза-даа, кажан Иркутскиниң суг шыгжамырын суг-биле долдуруптарга Ангараның алдыы талазының дүвү сыыгай берген. Ол сыык черлер холумак металлдар рудазы-биле аажок байлак болган. Ынчангаш Ангараның ол алдыы кезээниң суун терең-елдирип болбас, харын ол кайгамчык руданы ажыглаар төлээде, ону кургадыр болза чогуур деп чүве тодаргай апарган.

Георгий БЛОК.

ПМА-ның корреспондентизи.

АЛМА-АТАЖЫЛАРНЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

Алма-Ата хоорай тургустунга-ла чаа-ла чүс чыл ашкан. Ол үениң дургузунда ооң кудумчуларында болгаш сесерликтеринде он ийи миллион ажыг ыяштарны тарып олурткан. Чаа архитектуралыг бажыңнар-биле кады ногаан үнүштер хоорайга онзагай аян-шинчини киирип турар.

Хоорайның сес чүс муң чурттакчы чонунуң аразында чүс национал-дарның кижилери бар. Олар Алма-Атаның амыдырал культуразын хөгжүдеринге боттарының улуг үлүүн киирип келген.

Алма-Атаның чурттакчы бүрүзүнүң салым-чолунга болгаш амыдырал-чуртталгазынга хоорайның хөй национал-дыг чоруу найыралдың кандыг салдарын чедиргенил?

Ол айтырыгга хоорайның чурттакчылары мынчаар харыылап турар.

* * *

Александр ЧЕРНОБАЙ, № 54 ортумак школаның директору:

— Кижиниң мировоззрениези бичиизинден-не хевирлеттинер, ынчангаш чаш уругнуң кым болуп өзүп олурары эң-не чугула. Чоокта чаа бистиң бир өреникчивистин авазы мындыг таварылганы сактып чугаалаан: уруунуң төрүттүнген хүнүнде ооң эң-не чоок өөнүктери болур 15 ооллар, уруглар келген. Сөөлүнде, кажан аалчылар шупту тарай бергенде чүү билдингенил дээрге, ол өг-бүленин байырлалын демдеглээринге 12 национал-дарның уруглары киришкен болган. А ол хар хар-лаан бичии уруг чүгле чаасканан орус болган.

Мында ындыг онзагай чүве чок. Бистиң школаның муң үш чүс өөреникчилериниң аразында үжен ажыг нацияның уруглары өөренип турар. 76 башкының аразында он ажыг нацияның кижилери бар. Ынчангаш школаның интернационалчы өг-бүлезин ооң составы тодаргай хереченлеп турар. Армяннар болгаш эстоннар, казактар болгаш латыштар, уйгурлар болгаш орустар — олар шупту чаңгыс школада чаңгыс аай программа-биле өөренип турар. Совет Эвилелинин бүгү школаларыга албан өөренип эртер эртемнерден аңгыла үстүкү классларга олар казак улустуң төөгүзүн болгаш литературазын улуг сонуургал-биле өөренип турар. Өөреникчилериниң күзели-биле казак дылды база өөренип турар болгаш, ону дөрт класстан эгелээш он класска чедир башкылап турар. Бистиң школа уругларының бүгү талалыг сайзыралынче кол кичээнгейни салып келген. Ол дугайын дараазында фактылар бадыткаар: школаның доозукчузу Владимир Шестопалов аныяктар аразынга сугга эштир талазы-биле Европа чемпиону болган. Мурат Жумадилов — футбол талазы-биле Казахстанның шилиндек командазының кежигүнү. Ира Акимова коньки спортунуң талазы-биле бирги разрядчы. Школаның доозукчуларының аразында шүлүкчүлер, артистер, чурукчулар, журналистер бар.

Бо чылын школаны 130 кижи доозуп үнген. Оларның 93-жү конкурстуг экзаменнерни дужаап алган болгаш чурттүн дээди өөредилге черлеринче өөренип кирген.

Таисия НОЛЬФИНА, Ленинск районнуң ЗАГС бюрозунуң эргелекчизи:

— Алма-атажыларның интернационалисчи чоруу хүн бүрүде мээн караамга көстүп турар. Бо чылдың тос айларында 650 аныяк өг-бүлеге байыр чедирер аас-кежиктиг болдум. Өг-бүле болушканнарның дөрттүн бири (шупту 153) холушкак, азы ангы-ангы нацияның кижилери болур. Чүгле сөөлгү хүннерде безин мындыг аныяк өг-бүлелер тургустунган: немец Александр Шнайдер биле татар Римма Каримова, орус Владимир Горбунов биле казак Марлин Джайлаубаева, орус Валентин Махонин биле дунган Нелли Шимова, болгар Степан Великов биле орус Нина Жоголева олар ашак-кадай болган.

Бистер, ЗАГС ажылдакчылары ындыг өг-бүлелеринің быжыг туруштуун кымдан-даа артык эки-билир бис. Ындыг өг-бүлелеринің чарлыр чоруу, чаңгыс нацияның улустарынга бодааргa дыка ховар болуп турар. Чоокта чаа дыка солун дамзы кылдым: душтук кыстын адазы — грузин, иези — эстон, а ооллдуң адазы — казак, иези — татар. Төрел аайы-биле ап көөрге, дыка хөй кижилер аңгы-аңгы нацияныы болгулаар-дыр.

* * *

Виктор ТЮФЯКОВ, инженер (Казгеофизприбор» заводу).

(Хөлчок солун салым-чолдуг кижи. «Дөрт танкист болгаш ыт» деп польша телефильмни көрген силер бе? Сценарийниң автору Янош Пшимановский кол маадырны, танк командирин Виктор Тюфаковтуң (мурнунда Польша шериниң офицери турган) овур-хевиринден бижээн).

— Мени интернационализмге мээн амыдыралым өөреткен — деп Виктор чугаалаар. Ол ышкаш дайын база интернационализмге өөреткен. Мени Юхнов чоогунга балыглапканда узбек Юлдаш Зайнутдинов ок адаандан үндүр чүүктеп эккелгеш, амы-тынымны камгалаан. Кажан Смоленск чоогунда Пятницк арыынга польша шериг бирги тулчуушкунга белеткеним турда оон тугунун адаа-биле улуг чааже киреринге чүгле поляк патриоттар эвес, украиннер, белорустар, орустар база белен чоруун көргүскеннер. Подполковник Берлинг удуртуп турган бистиң танк полугунга ынчан бир казак кижи турган. Ол поляк литература талазы-биле специалист бооп болур турган. Ынчала-даа ол институт доозуп четтикпейн барган — Студзянка чоогунга тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген.

Мен Ада-чурттуң дайынынга киришкен дээш чеди совет, чеди польша орденнер болгаш медальдар-биле . шаннаткан мен. Ол шаннал бүрүзүнүң төөгүзү дээрге-ле хөй национал-дыг кижилериң дайынчы акы-дуңма чоруунуң төөгүзүдүр.

* * *

Мархабат ОРЫНБЕКОВ, Казахтың өдээ ажыл-агый институдунуң студентизи:

— Казахстанның өдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң төөгүзү дээрге Совет Эвилелинин улустарының кады ажылдажылгазының болгаш бот-боттарынга дузалажылгазының төөгүзү-дүр. Кур черлерни болгаш 25 миллион гектар черде тараа шөлүн аңдарарынга чурттуң бүгү он беш эвилелдешкен республикаларының 350 муң ооллар, кыстары казактарга дузалашкан. Кур черни эрозиядан камгалаарынга эртемденнер: орус Александр Бараев, немец Эрвин Госсен, украин, Георгий Берестовский олар улуг дузаны көргүскен.

Эрткен чылын мен студент отрядтарның республика штавын удуртуп турдум. Кур черлиг областарга ажылдап турган Алма-Атаның студентилериниң интернационалчы отряды чеди чүс муң гектар шөлүн тараазын ажааган, хөвеч болгаш рис ажаап алышкынынга киришкен. Бо чылын чүгле бистиң институт Кур черже 1300 студент-комбайнерлерни чоруткан. Бис оон үш катан хөй кижини чоруп болур турган бис. Күзелдиг кижилер хөлчок хөй болган. Ынчала-даа чүгле комбайнерниң профессиязын шиңгээдип алган эң эки кижилерни шилип чоруткан бис.

* * *

Шупту дөрт интервью. Маная чаңгыс-ла чүүлдү демдеглээр бодадым: бо интервьюларны украин Александр Чернобай, белорус Таисия Нольфина, орус Виктор Тюфяков болгаш казак Мархабат Орынбеков олар берген. Алма-Атаның чүс национал-дарының дөрт төлөөзү-дир. А чүс интервьюну база ап болур турган. Олар шупту найырал дугайында болур турган ийик.

Ростислав КВЯТКОВСКИЙ, ПМА-ның Казах ССР-де корреспондентизи.

Делегей бо хүннерде

Коммунистерниң чөвүлел хуралы

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Соңгу талакы чурттарның компартияларының төлөөлекчилериниң чөвүлел хуралы ноябрь 9—10 хүннеринде маңаа болган. Данияның, Норвегияның, Финляндияның болгаш Швецияның коммунистери Европаның соңгу талазында ажылчын шимчээшкининиң өйү келген чугула айтырыгларын, а ол ышкаш Европа дипке айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының айтырыгларын чугаалашкан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилериниң хүлээп алган медеглелинде чугаалап турары болза: «Бистиң дипке айыыл чок чорук болгаш тайбың кады ажылдажылга дээш Европа улустарының демисели таарымчалыг түннелдерни берген. Ол түннелдер хамыктын мурнунда айыыл чок чоруктун болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыыдырары дээш тайбың болгаш социализм күштеринин калбарткан чүткүлдүг демиселиниң ачызында чедип алдынган».

«Бистиң диптің бүгү улустарының эрге-ажыктарынга бүрүн таарыштыр» Европага коллективтиг айыыл чок чоруктун системазын тургузарының эргежок чугулазын соңгу талакы чурттарның коммунистиг партиялары демдеглээн. Европага коллективтиг айыыл чок чоруктун системазын тургузар дээш дем кадып демисежиринче олар улустарны, бүгү ажылчы чоннарны болгаш демократтыг күштерни кыйгырган.

«Европаның айыыл чок чоруунун айтырыгларының талазы-биле дугуржулга чедип алыры делегейнин дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар база Европаның бүгү улустарының аразынга хөй талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге таарымчалыг чаа байдалдарны тургузар» деп, соңгу талакы чурттарның коммунистери медеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразында харылзааларны чогумчударының оруунга сөөлгү үеде чедип алдынган чедишкиннерге сеткил ханыышкыны медеглелде илергейлеттинген. «ГДР-биле дипломаттыг харылзааларны тургузуп турган, Европада туруп турар боттуг байдалларны Европаның бүгү күүрүнелериниң хүлээп көөрүнүң эргежок чугулазы» база ол медеглелде илергейлеттинген.

СОВЕТ САНАЛДЫ ДЕТКЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). «Улустар аразының харылзааларынга күш ажыглаваазының болгаш ядролуг чепсек ажыглаарын моңге хоруурунуң дугайында» Совет Эвилелиниң саналдан киирген айтырыын КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXVII сессиязында чугаалажып турарынга ГДР байыр чедирген. Оны ГДР-ниң чазааның Берлинге парлап үндүрген медеглиде чугаалаан. Совет Эвилелиниң ол саналы амыы үеде делегей байдалының негелделериниге дүткүп турар болгаш делегейге тайбыңны хандырар талазы-биле чогуур өйү келген санал болган.

ССРЭ-ниң ол саналы бүгү улустарның болгаш күрүнелерниң амыдыралчы эргежактары-биле бүрүп дүүшкен, бүгү чурттарның девискээр хемчээлинден, чонунуң санындан ийикле оларда догуннап турар ниитилел турузуундан хамаарылга чокка оларның айыыл чок чоруунуң деңчергелиг болган турарының принципин барымдаалаан деп, медеглелде демдеглээн.

Тайбың Европаның тургузуушкунунга салыышкын

ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга харылзааларның үндезиннериниң дугайында керээни бадылаар кылдыр белеткээрин ноябрь 8-те Боннга доосканын Европаның хөй-ниитизи сеткил ханыышкыны-биле уткаан. Янзы-бүрү чурттарның болгаш янзы-бүрү политиктиг угланыышкынларның парлалгазы ол керээнин чугула ужур-дузалыын айтып, ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң ГФР-биле керээлери база Барын Берлин талазы-биле дөрт талалыг дугуржулга ышкаш шак ындыг документилер-биле ону чаңгыс одуругга тургузун турар. Керээни бадылаар кылдыр белеткээнин Польшаның «Трибуна» люду» солуну «тайбың Европаны тургузарынче, бистиң дипке харылзааларны бүрүн чогумчударынче угланган орукка чугула үе-чада кылдыр» көргүскен. ГФР-ниң канцлери В. Брандт бо керээни «бистиң дайын соондагы төөгүүстe эргилделиг түүл, өжээннежилгениң үезин доозуп, кады ажылдажылганың үезин ажыдып, ГФР-ниң болгаш ГДР-ниң аразында харылзааларны чогумчударынче угланган орукту арыглап турар документ» деп адаан.

Шынап-ла керээге дүүштүр ГДР биле ГФР «деңэргелиг болурунга үндезилээш, таарымчалыг чаагай кожа-хелбээ харылзааларны бот-боду-биле тургузуп, ийи күрүнениң иштики болгаш даштыкы херектерге кайызының-даа хамаарышпас болгаш бот-эргелиг чоруун барымдаалаан, боттарының аразында туруп турар кызыгаарларның бөгүн-даа, даарта-даа бузулбазын бадыткаар апаар».

Боннун мооң мурнунда «бүгү Германияны кара чаасканан төлөөлээр дээр турган негелдезин бо бүгү чок кылып, «Хольштейнниң бакка сураг-жаан доктриназының» буурап дүшкенин шуут быжыглап турар. Керээге ат салыр кылдыр белеткээнинин ёзуулалы «ийи герман күрүнениң туруп турарын албан ёзуу-биле бадыткаан» деп Франциянның «Орор» солуну бижээн. ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында чугаалажыышкыннарның чугула түннели КНО-га ийи күрүнениң кайызының-даа келир үеде киреринің дугайында чагааларны оларның аразынга солушканы болуп турары таварылга эвес.

Сөөлгү он-он чылдарның дургузунда делегей дайыннары ийи удаа кыптыгын үнген Европаның ол кезээнде бот-бодунга удурланышкак ниитилел системаларлыг ийи герман күрүненің тайбын догуннааш-кынынга идегелдиг үндезинни тургузун турар болганы-биле бо керээ делегейге чугула ужур-дузалыг. Тайбың Европаның тургузуушкунунун керээнге ийи герман күрүненің идепкейлиг кады ажылдажылгазының үндезинин, айыыл чок чоруктун болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ам болур ниити-европа чөвүлел хуралынга оларның деңергелиг киржилгезиниң үндезинин база бо керээ тургузар апаар.

(СЭТА).

Родезияның африк чону Ян Смиттиң эрге-чагыргазы-биле англи чазактың аразында бүдүү чугаалажыышкыннарынга удур демиселин үргүлчүлеп турар. Ол чугаалажыышкыннарның сорулгазы чурт иштинге сөөк-язы ылгаар чорукту улам быжыглаар болгаш хөй миллион үндезин чурттакчыларны каш-ла санныг ак кештиг кижилерниң бастып, чагырарын камгалаары бооп турар.

ЧУРУКТА: англи-родезия дугуржулгага ат салырынга удурланыышкынны илереткен кижилер.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШИИТПИРЛИГ НЕГЕЛДЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянның тайбың дээш шимчээшкининиң национал чөвүлели АКШ-тың чазааны чагаа чоруткан. ВДР-ни Американың бомбалаарын доп-дораан соксадырын, Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында ВДР-биле дугуржулгага саададыышкын чокка ат салырын тайбын дээш миллион-миллион француз демиселчилериниң өмүнээзинден ук чөвүлел ол чагаада негээн.

ГДР-НИҢ ТӨЛӨӨЛЕРИ ЯПОНИЯДА

ТОКИО. (СЭТА). ГДР-ниң Токиода чеде берген экономиктиг төлөөлериниң баштыңы Г. Байль Японияның даштыкы садыг болгаш үлетпүр министри Я. Накасонэ-биле ужуражкан. Беседа үезинде Япония биле ГДР-нин аразынга садыг харылзааларынга, ГДР-ниң садыг талазы-биле төлөө черин Токиога тургузарынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Герман Демократтыг Республиканың экономиктиг төлөөлери Япония биле ГДР-нин аразынга үлетпүр талазы-биле кады ажылдажылганың комитединиң чалааның ёзугаар Японияда чоруп турар.

ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛЫНГА

● ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Б. Краевскийниң дамчыдып турары болза: ноябрьниң 7-де эгелээн чехословак-совет найырал айы республиканың бүгү амыдыралынга онзагай шынарны киргген. Бо чылын чаччыл болган найырал айы ССРЭ-ниң 50 чылының чоокшулаан олурары-биле холбашкан.

Найырал айының кол болуушкуну Прагада ажыттыгган «ССРЭ-ниң 50 чылы» деп делгелге болу берген. Прагага болуп тургулаан чаңгыдаа делгелге ол ышкаш ындыг чедишкиниг болуп көрбээн. Баштайгы үш хүнде чүгле Прагаңың эвес, харын республиканың өске-даа хоорайларындан болгаш районнарындан 15 муң ажыг кижи аңаа чораан. Баштайгы даштыкы аалчылар аңаа Белоруссиядан барган комсомолчулар болган, олар ЧССР-ниң Аныяктарының Социалистиг эвилелиниң чалааның ёзугаар найыралдың түскай поездизи-биле ында чеде бергеннер.

Бүгү республикада бо хүннерде чехословак-совет найырал эвилелиниң кежигүннериниң байырлалдыг хуралдары, совет кижилер-биле ужуражыышкыннар, совет уран чүүл коллективтериниң көргүзүглери болгулаан турар. Найысылалдың эң дээре залдарының бирээзи — «Прагада» «ССРЭ-ниң 50 чылынга — эң дээре 50 совет фильмнер» деп кинокөргүзүглер чоруп турар. Декабрьниң тончүзүнге чедир хүн бүрүнүң көргүшкүннеринге совет кинонуң эң дээре чогаалдары-биле прагажылар таныжар, оларның аразында «Броненосец Потемкин», «Боолуг кижи», «Июльдуң алды», «Солдат дугайында баллада», «Дүрүлаар ужуп чорлар» болгаш өске-даа фильмнер бар.

Найыралдың айы уламчылавышаан.

* * *

● ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи Т. Мартыновтуң дамчытканы болза: ССРЭ-ниң тургустунганынга холбаштырган совет культураның хүннери, фестивальдар, делгелгелер, орус болгаш совет шиилериниң көргүзүглери, эртем конференциялары, симпозиумнар — бо бүгү болза ноябрьда Польшаның культура амыдыралында онза демдектер болуп турар.

Варшава, Краков, Гданьск болгаш өске-даа он-он хоорайларда партия активтериниң болгаш аныяктарның Октябрьның социалистиг Улуг революциязының польша киржикчилери-биле ужуражыышкыннары, эртем сессиялары болгаш делгелгелер болгулаан турар, оларны Советтер чуртунга болгаш совет-польша харылзааларга холбаштыргылаан.

Варшавада «ССРЭ-: чурт болгаш кижилери» деп делгелге чедишкиниг ажылдап турар. Ол солун делгелгеге ам 120 муң хире кижи барган.

* * *

● ПАРИЖ. Франциянның найысылалында «ССРЭ-ниң улустарының уран чүүлүүн фестивалы» эгелээн. ССРЭ-ниң 50 чылының бүдүүзүнде тургускан, артистериниң улуг коллективиниң бирги концертинге баар дээш. спорт ордузунуң хөй муң кижи кирер залынга көрүкчүлер сыныыпайн турган.

Көргүзүглерин таарымчалыг тургускулааның, концерт номерлериниң хөй янзыдыын француз парлалга болгаш радио демдеглеп турар, ол концерттер Совет Эвилелиниң янзы-бүрү национал-дарының болгаш улустарының культуразының байлакшылдыын көрүкчүлерге ажыдып турар.

«ССРЭ-ниң улустарының уран чүүлүүн фестивалы» декабрьниң 31-ге чедер.

ХООРАЙ ӨЗҮП ТУРАР

ХАБАРОВСК. (СЭТА-ның корр). Хоорайның Амур эриинде мурнуу талакы микрорайонунда чаа аян-шинчилиг, бедик чурттала бажыңын тудуп эгелей берген. Ыракны Чөөн чүкте эң баштайгы ындыг бажың ол. Приамурьениң хоорай тудуунга база бир чаа тудуг тыптып келген. Хабаровскиге нургулайында беш каът бажыңнар тудуп турган. Ам тос каът бажыңнар тудар апаар. Тудуп тургузар чаа бажыңнарның төлевилелин Москвага чурттала бажыңнарын чаңгыс аай болгаш шенелдеге киирери-биле төлевилээриниң төп эртем-шинчилел институдунуң коллективи чогааткан. Квартираларны планнаары чаартынган: чем кылыр өрээлдиң шөлүн ылгаттырган, ванна өрээли хеп чуур машина турар черлиг болур, квартирада ханаларга эптей тудуп каан шкафтар хөй, аңмаар болур өрээлчигеш бар.

Чаа аян-шинчилиг ол бажыңнарны Хабаровскиниң бажың тудар комбинады улуг-улуг панельдерден тудуп эгелээн. Бүдүрүлге черин аңаа таарыштыр бүрүн чаартып, зде тургузуп турар. Комбинат чылда 120 муң дөрбелчин метр чурттала шөлүн тудар күчүлүг кылдыр төлевилеттинген.

Материалдыг байдалды экижидер дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянның эң улуг үш профэвилел каттыжыышкыны—Күш-ажылдың бүгү-ниити каттыжыышкынының, Күш-ажылдың демократтыг француз каттыжыышкынының болгаш «Форс увриериниң» кыйгырыын ёзугаар 36000 металлчылар «Крезо-Луар» компаниянның бүдүрүлге черлеринге түр ажыл соксадыышкынын эрттирген. Ажыл-ишчилер боттарының материалдыг байдалын экижидерин, кылыр ажылдың болурунуң магадылалдыг турарын, пенсиялаар назынны 60 харга чедир кызырарын негээн.

КӨРҮЛДЕ ЭРТКЕН СООНДА

Республиканың оргкомитединиң бадылаан тускай графигин ёзугаар көдәәниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң ийиги әәлчәән районнарга эрттирген. Аңаа түс-түс районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери киришкени билдингир.

Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик районнарга эрткен ийиги әәлчег идейполитиктиг утка-шынарының-даа, организация-даа талазы-биле эрткен чылдаазындан ылгалдыг болган. Оон аңгыда маңаа сцена культуразын эрткен чылдыы-биле деңнеп болбас. Бо чылгы көрүлдеге киришкен ук районнарның уран чүүл киржикчилери әллән чёнишкиннерлиг апарганы көскү.

Ук көрүлде «ССРӨ-ниң 50 чыл оюнга төлептиг ужуражылыңар!» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турар. Ындыг болганда үстүнде адаанывыс районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерттериниң программалары тематика талазы-биле көрүлдениң негелдезинге дүжүп турар. Ында Совет Эвилелиниң улустарының акы-дуңма вайыралын тодаргай көргүскен. Эки күүселделіг литература-музыкалыг композициялар, хөй национ улустарның суралгыг ырлары, танцылары көрүкү бүрүзүнүң сагыш-сеткилин өөртүп турган. Оон аңгыда ады-сураа делегейге билдингир, бөмбүрзектиң тайбыңга ынакшылдыг бүгү чонун демиселче кыйгырып турар совет болган даштыкы чогаалчыларның өлүм чок шүлүктерин, композиторларның чаа ырларын ол-ла районнарның бот-тывынгыр чамдык артистери номчуп, ырлап турары чедимчелиг болган.

Ам маңаа Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарга уран чүүлдүн көрүлделери кавчаар эрткенин кысказы-биле чугаалап көрейн. Бай-Тайганың район көрүлдезинге 300 хире бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилери идепкейлиг киржип, бот-тарынга онаашкан түс-түс номерлерин эки күүсеткен. Аңаа 7 коллектив киришкен.

СӘКП Бай-Тайга райкомунуң оргкилдизиниң әргелекчизи А. С. Дембирел даргалаан жюри районда бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң кавчаар ажылдап келгенин, оларның кышка белеткелин, чыл иштинде көдәәниң ажылчыларынга каш катап концерт көргүскенин, район көрүлдезинге көргүзери-биле белеткәән концерттеринге жанрлар аайы-биле бүгү талалыг анализ берген, коллективтер аайы-биле бирги черин —Кызыл-Даг, ийигизин — Кара-Хөл, үшкүзүн — Шуйнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге түс-туста тывыскан.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге дуэт, трио, квартет, ансамбльдери, ийи, дөрт үннүг чаңгыстың болган хөйнүң ырлары чогуур негелдезинге чедир белеткәән, ону чедимчелиг күүседиринге уран чүүл талазы-биле тускай әртемниг кадрларның ролю улуг болганын маңаа айытпас аргажок.

Уран чүүл көрүлдезиндеи талантылыг хөй-хөй аныяктар илерен келген. Чижээ, Кызыл-Дагның бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң киржикчилери Д. Эрес-оол биле Л. Дарыймааның «Аа Хемчиим» деп ырны, «Өдүгеи-Тайгам» деп ырны Кызыл-Даг салбырының әргелекчизи Комбу Салчактың эки ырлааны чыылган чонну сонуургаткан. Ол ышкаш чогаалчы Рождественскийниң «Реквием» деп шүлүглеринден үзүндүнү Тәәли ортумак школазының башкызы Сергей Хертек эки номчуп күүсеткен.

Район төвүнге болган көрүлде үеэинде хол-биле кылган ажыы-бүрү ажылдарның делгелгези солун эрткен. Аңаа салдынган ажылдарның иштинден Кызыл-Дагда Александр Тойбухааның чонар-даштан кылган тоолчургу аңды. Чылбак-оол Салчактың «Хунажык» деп ажылы. Шуйда тудугжу Сендикыс Сааның багдан кылган чүүлдери, «Тәәли» совхозтуң Найырал салбырының ажылчыны Шойгу-Белек Салчактың булгаардан даарап, сиилип, хәәлеп кылган төрешчизи дәән ышкаш солун, үнелиг ажылдарның барын айтып болур.

Октябрьның төнчүзүнде Барыын-Хемчиктин район көрүлдези эрткён. Маңаа сес бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери, ыяштан, даштан чазап сиилбиир талазы-биле беш коллектив киришкен. Барыын-Хемчиктиң жюри комиссиязының кежигүннериниг республиканың Культура министерствозунуң төлөәлери район көрүлдезиниң канчаар эрткенин, оон чедер-четпес талаларын анализтеп көргеш, практиктиг дузаны, сүмеин берген.

Бо ийи районнарның кайызында-даа илерәән четпестерни маңаа демдегләәри чугула. Чижээ, бот-тывынгыр коллективтериниң уран чүүл киржикчилериниң чамдыктары күүседип турган ырларының, танцыларының, номчаан шүлүктериниң утказын, оон маадырларының сагыш-сеткилин, оорушкүзүн, мөңгаралын шын, бүүдүрелдиг дамчыдар талазы-биле арга-мергежили чавыс. Белеткел кошкакта мындыг чүүлдер костүм келири черле албан.

Кайы-даа районнарда уран чүүл киржикчилериниң дааран алган хеви, идиктера ындыг-ла әкя әвес, ылангыя Бай-Тайга районда уран чүүл киржикчилериниң костюмнери чок деп болур.

Барыын-Хемчик районуң көрүлде эрттирер талазы-биле оргкомитеди, жюри кежигүннери бо удаада кошкак ажылдаанының уламыдан районда хамааржып турар Аксы-Барлык биле Аянгаты кодээ клубтарының бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилери район көрүлдезинге киришпейн болганын четпес деп санаар. Оон чылдагаанын тодарадыры күүскомвуң культура килдизинден негеттиниң турар.

Ынчангаш Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының уран чүүл киржикчилери күжениишкиниг белеткелди тус-туста чорутунашаа, ССРӨ-ниң 50 чыл оюнга алдар болдурган республика көрүлдезиниң үшкү әәлчәәнге чедишкиниг ужуражыры чугула сорулга.

А. САЛЧАК,
Культура министерствозунуң улуг инспектору.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. (СӘТА). Москвадан өөрүшкүлүг медээ келген: Коста Хетагуров аттыг университеттиң башкызы Р. И. Кусовага Москваның Күрүне университединиң эртем чөвүлели филология эртемниң кандидады деп эртем адын тывыскан. Оон чаңгыс чер чурттуглары, төрелдери, өөнүктери болган тавыш-көрүштери Раиса Ибрагимовнага шаг байыр чедирген.

БАЗА БИР ЭРТЕМДЕН

Даг чурттуг, көдәә бухгалтер кижи уруу Раиса Кусова бичиизинден тура-ла эртем-билигже чүткүлдүг чораан. Ынчалгаш ол педагогика институдунуң даштыкы дылдар факультединге өөренип кирип алган. Аныяк кыс ынчан чүгле немец дылды ыяк өөренип алыр әвес, харын-даа оон төөгүзүн болган хөгжүлдезин билип ап, ол чурт-биле болган улус-биле танышар күзелдиг турган.

Удаткан чок даг чурттуг кыстың күзел-соруу боттанган: институтту чедишкиниг доосканы дәәп ону диссертация ажылын белеткәәрибиле ГДР-же чоруткан. Лейпциг университединге ону өөрүшкүлүг уткуп-хүлээп алган.

ГДР-те бир чылдың өөредилгези билдиртпейн, дораанна эрте берген. Раиса оон соонда Москваның Күрүне университединге кандидат диссертациязын камгалап алган, Орджоникидзеде әәп чаныр келген. Ол ам немец дыл кафедразының әргелекчизи болбушаан, хостут шактарын хөй-ниити ажылдарынга ажыглап турар.

Москваның Таганкада шин болгаш комедия театры «Хосталга турасказалының хевин кеткен» деп чаа шиини Юрий Любимовтуң тургусканын ёзугаар чонга көргүскен. Шиини шүлүкчү Евгений Евтушенко чогааткан.

ЧУРУКТА: шииниң бир көргүзүү.
В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
(СӘТА-ның фотохрониказы).

АЖЫЛЧЫННАР КЛУВУ

ХАБАРОВСК. (СӘТА-ның корр.). Хабаровскиде аныяк ажылчыннар клуву тургустунган. Ол хоорай клуву слесарьларны, токарьларны, тудугжулар биле профессионал-техниктиг училищелерниң өөреникчилерин эвилештирген. Клуб оолдар, кыстарны боттарының мергежээн ажыл-ижинге чоргаарлавыр кижилер кижиндер солгалыг. Оон эрттирген көргүзүлериниң бирээзи «Ажылчын болур кижи мен» деп аттыг болган. Профтехучилищелер өөреникчилериниң мурнунга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Энергомаш» заводтуң улуг мастери В. И. Размахнин, фабрика, заводтарның хоочун ажыл-ишчилери чүве чугаалаан.

Ажылчын болганнарга турасказаткан байырлал солун эрткен. «Восток» каттыжышкынның чаа ажылдап эгелээн 300 дааранныкчыны боттарының ажыл-ижинге шынчы болурунуң даңгыраан берген.

Клубтуң ажыды ССРӨ-ниң Конституциязынга турасказаткан тускай кежээлер, бүдүрүлге мурнакчылары-биле, комсомол активчилери, чогаалчылар, чурукчулар, Волочаевканы, Спасскини штурмваанының маадырлары-биле ужуражышкыннар эрттирер планнарлыг.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 14-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.20—Ургуларга мультфильм. 19.50—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдыла. 20.20 — Документалдыг фильм. 20.30—Телемедээлер. 20.40— «Магнит болгаш каң». Эртем-тайылбырлыг программа. 20.50—Тыва телевидение болгаш радионуң симфония оркестриниң концерти. 21.30—Чарлаадар, реклама. 21.35—23.00—«Берилг болгаш оон өөрүктериниң дугайында баллада». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге хар чаар, соңгу районнарга боранаар. Соңгу-барыын угланыышкынныг хат кошкак болур. Агаарның температурязы даглыг черлерге 5—10, өскелериге 10—15 градус соор.

Кызылга булуттаар, чаг-бас. Чөөн угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температурязы 8—10 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тиилелге соонда тулчуушкун» (1-ги, 2-ги кезектери) 9, 12, 15, 18, 21; «Сатурнуң» тонгени» 15.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Он чедиг трансатлантиктиг» 18.50; «Бомбуның хоругдаттырганнары» (1-ги, 2-ги кезектери). 15.20, 20.05 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш чүс спартанчылар» 15, 18.40; «Кабириянның дүнелери» 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Уер» 9, 12.40, «Арыылаң хөөрү» 10.50, 14.40, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

Түлүш КЫЗЫЛ-ООЛ

КИЖИ КИЖИГЕ ЭШ

«КИЖИ КИЖИГЕ ЭШ» деп тоожуда совет-моол улустарының бузулбас найыралын, оларның бот-боттарынга дузалажылгазын көргүскен. Чогаалдың маадыры моол уруг Нансал өрттенгеш, Кызыл эмнелгезинге кээн эмнеттирер ужурга таваржыр. Оон өрттенген кежин чаа кеш-биле соууру чугула апаарга, эмчи училищезинің хөй суургуулдары кежин бергеннер. Оон автору элекке мөчээн чогаалчы Түлүш Кызыл-оол.

Тоожу ам үнер 31 дугаар «Улуг-Хем» альманахка парлаттынар. Чогаалдың бирги эгезин номчукчуларга бараалгаттывыс.

ХӨЙ-ХӨЙ түс чылдарда өгөртинмес дусту шыгжап алган чыдар, чалым туругларлыг, часкам хаалар-лыг, те-чуңманың турлаа болган Дус-Дагның шыпшык бажындан хереп үнүп келген хүннүң алдынналчак хереги таар оттуг делгем ховуларже бир деңдески чаптыла берген. Чүгле Мойнаарак даанның хүн бадар талазында чоогаар хөлегелиг. Бир талакы ужу удазының ужугу ышкаш, узун баткан деп ырлажып турар. Хандагайтыда барып үскен, чөөн талазы шак ынаар-ла Тес аксынче карак четпес болуп чаптылып алгаш, шөйлүп чоруй баргаи, ак-көк дээр-биле оонеш, ыраккы ийиг чурттардан чаныр келген кас, өдүрек, аңгыр дээш чүүн-баазын аттарлыг, чүүл-бүрү өөнерлиг куштарның шимээн-даажы дицмиреп турар. Успа-Хөлдүң ындында, дээрде барып шаштыгып үне берген Каргыраа сынныраның ак меңгилери эртенги хүнге улам-на меңгүнвелчек апаргаи костүп чыткан. Каргыраа сынныраның ак меңгилериг баштары биле Таңды-Уула сынныраның куу хорумнарлыг, сүүр хаялыг, үш-булуңчук хевирлиг баштары та чеже чылдарның дургузында бот-боттарынче көржүп алган турун турар чүве.

Ол ийи сынныр ыыа, моол улустарның эртип келген төөгүзүнүң, моон соңгаарны амыдыралының мөңге бижыг хереченлери. Ол сыннырның ол-бо талазынга шаанда чурттап чораан чонуң кадыгберге чуртталгазын көрүп, иштикиниң феодалдарынга, даштыкының дээрбечилериге дарлаткан чонуң ыы-сыызы, үё-човууру оларның калбак эзимнериге, чалым хаалырыга, ханы чоогаларынга чаңгылаңып чораан. Ол сынныр «шаг шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле чыпас» деп улустуң үлегер чугаазының амыдыралга боттавышкынын көрүп келгеннер. Орус чуртунга хын үнген Октябрь революциязының чалбышталган кызыл хереги баштай Таңды-Уланың арты-иштинге чыып келген, оон соонда ол-ла херел Каргыраанның ол-бо талазын шыва алы берген. Ам ол ийи сынныриың арты, иштинде мырыңай таныттынмас чаа амыдырал турушкан. Улуг совет от-булеге каттыжып кирген Совет Тываның чөйүүнүң амыдыралы кайгамчык чырыткыланып турар апарган. Тываларның кожалы моолдарның амыдырал-чуртталгазы, ажыл-агыйы база-ла шашкын сайзыралдың оруунда киргеи. «Ийи дагның аразы чоок-даа болза ужуражпас, ийи кижиниң аразы ырак-даа болза ужуражы бээр» деп улустуң үлегер чугаазы ышкаш, тывалар, моолдар болган улуг Совет Эвилелиниң өске-даа хөй национ улустары ам боттарының аразында аалдажып, суг өттүр акпас бижыг найыраңды тургузуп алган, бот-боттарынга дузалажып, делегейге тайбың, күш-ажыл, хосталга, деңгерге ажы-дуңмалышкы чорук, аас-кежин дээш демниг күштү катнан туржүп турарлар.

МАШИНА чиргилчиниг делгем ховуну чыыра тудуп, карацнадып-ла олурган. Әллән үр хап келгенде, оон чоруу чоорту оожумнай берген. Чолаачы машинаның доктаадыпкаш, оон хөрөәнде халыпталчак демирлиг халыгт кыдыр өрү водурупкеш, ынаар зоккештиң моторунда бир-ле чүвеин көре берген. Дәндәвлонжид база-ла кабинден үнүп келгештиг, башкы дугуйдан тептине каапкаш, кузов кырында киноаппаратураның, кинобанкаларның кандыг чоруурун харан көрген — девин баглаштың тургузуп каан черинде шупту-ла онча-менди «томаанныг» чыткаанар. Дәндәвлонжид мал бригадаларын, малчыннар аалдарын үш хонук кезин, чаа тургустунган кодээ ажыл-агый каттыжышкынының хойжуларынга, сүт-бараан фермаларының эрескежээ саанчыларынга, кадарчыларынга, аътка шаан, сырынналдыг сыгыргылаан чылгычыларга документалдыг-даа, уран-чечен-даа киноларны сонуургадып көргүскен. Сумунуң база бир мурнакчы активчизи Дәндәвлонжид кежээ кино эгелөөриниң мурууу чарымда азы кино соолуңде Араттың Революстуг намының, чазактың кодээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң дугайында доктаал, шиитпирлерин, чүрт иштинде болгаш даштыкыда болуушкуннарны малчыннарга чугаалап берип чораан.

Ыраар-ла ишкәәр ховуларда андарып каан кур черлер кара девис ашаган көстүп, оон ол-бо талаларында тракторлар чиргилчин арызында шымны бергилээн карарын чоруп турган. Оруктуң үстүү чарымда ховуда, ак аржы дег, аккыр хойлар чапты берген. Хойнуң кадарчызы аттыг кыс «Бай Моолду» узун-суук кыдыр ырлап чоруурду. Дәндәвлонжидтиң кулаанга илдең дыңналып, социализмни тургузуп турар ажыл-ишчи чонунга, каш чүүн мал долган, эртине-байлактыг торээн черинге ынакшылды улам-на күштелдирилгән. Кыстың аяныг үнүн, бичин-даа далаш чокка эңгеңнедир баскылап бар чораанар. Орук адаанда, шоолуг ырак эвесте чылгының чанында аттыг кижи дезиг мал сывыртан турган. Кудуруун соңгаар сунупкан, мойнун буруңгаар үзейтипкен, сыр кара маң-биле халып бар чораан малды чылгычы кончуг чүүрүк аңды-биле чыпшыр четкеш, узун уругун оон мойнунче сункаштың төрешчилепкен. Аът бар-ла шаа-биле чүткүп, бажын ыңай-бөөр чайып, дывылап-дывылап, ам чеже-даа күженирге хей-дир, мени шуут кыңчыктырбастыр деп бодаан ышкаш, томаарын турупкан. Чылгычы дүжүп, аңдын дужап каштың, уруктан алган малын бодуче улам чыыра тыртып, эгиш алгаш ходдарынче хол сунуп чеде бергештиг дужап алган.

Мунуп чораан аңдының өзерин союп, чүген, чуларын үжүлгаштып, боош салыштарга, оозу кезек кылаштан бар чораан, черге аңдаштанып-каштың, сиилгиленмишаан, чылгыже көргеш, кинщей каапкаштың ынаар маңнап чорупкан. Чыыпыр чедип турган уруктан алган аңдын өзертәәп мунуптарга, оозу өрү шурагылап, кезек моңгәәп, соксай берген.

— Че, тутсун ораалы — диген, чолаачы машиназының халывын дуглап, ходдарында үстү аржыыл-биле чода туткулаан.

—Машинавыстың чүү канчан барып-тыр?

— Бензин дамчыыр чери бокталы берген, оозун аштан турдум ышкажыл — диген, руль артынга барып олурупкаш, кабина әжиин хак кыдыр даай каапкан.

ХҮН Дус-Дагның кырында әллән өрүлеп турупкан. Мойнаарактың мурнуу баарында арга чарыктарында девин тургулаан хөлегелериниң ам сорбузу бедин шуут читкен. Делгем ховуну чыыра тыртып, чычаан карацнадыр салып ыңай болган. Мырыңай орук кыдыыңа кылаштажып чораан, часкаар кыжын торээн күскү семис хураганнар ышкаш, аажок улуг тогдуктар чалгынарын далбаңнадыр чайып, чүүрү маңнап, кезек ушкаш, улуг-даа ыравайн, орук үстүү чарымда барып хонупкаштың мөөнарын узадыр өрү сунгулап, хертейтир баскылап чорупканнар.

Дәндәвлонжид Убса-Нур аймактың Давыс сумузунда чоокта чаа тургустунган кодээ ажыл-агый каттыжышкынының төөг Кара-Мод суурга киномеханиктен ажылдаандан бөөр бир чыл чедип турар. Ол аңаа кур черлерин шиңгәәдип алыр дээш келген аныяктар-биле кады Моолдуң аңнаан ырын үр-ле дыңнап туруксаазы келир болган. Ол ыр делгем ховуларже, кедээр шаттарже ырадыр-ла ужуп чоруй, чүрекче улам-на сиңнигип кирип, чүректиң ынакшылын хайындырып турган. Тәәли хем аксында, кедээр мыдыргын шаттарже шөйлүп чоруткан кокпа оруктап кезек теведер шуужуп алгылаан